

NEZİHE MUHİTTİN'İ NASIL BİLİRSİNİZ?

Ömer Ayhan

- Nezihe Muhittin denilince akla ilkin kadın haklarıyla ilgili çalışmaları geliyor. Bunun farklı nedenleri var. Öncelikle uğradığı haksızlıklardan ötürü insanların zihninde “mağduriyeti” öne çıkıyor. Tıpkı yaptığı işlerin kıymeti onyıllar sonra ortaya çıkan yazarlar gibi, ‘bir iade-i itibar’ ile taçlandırılmak isteniyor. Ancak tam da bu mağduriyetten ötürü sıra bir türlü eserlerine gelemiyor. Görebildiğim kadarıyla romanlarına dair son yıllarda iki kitap yayımlanmış: Dr. Seyit Battal Uğurlu’nun kaleme aldığı *Popüler Roman ve Nezihe Muhiddin* (Salkım-söğüt Yayınları, 2015) ile Hüseyin Güç’ün yazdığı *Feminist Hareketin Öznesi Nezihe Muhittin-Hayatı ve Romancılığı* (Etüt Yayınları, 2017). Doğrusu bunca sessizlikten sonra dikkate değer bir gelişme. Ne var ki yazarın romanlarına ulaşmak pek kolay değil. 1930’lu ve 1940’lı yıllarda yazdığı kitaplar ilk baskı olmaları hasebiyle yüksek fiyatlara satılıyor ve ancak sahaflardan temin edilebiliyor. Kitap Yayınevinin yazarın bulunabilen eserlerini bir araya getirdiği *Bütün Eserleri* başlıklı külliyatın baskısı ise yıllar önce tükendi. Onların ikinci el fiyatları daha da yüksek. Muhtemelen yazarın yetmişinci ölüm yıl dönümünde (2028) telif hakları ortadan kalkınca piyasada bulunmayan romanlarının farklı basımları peş peşe yayımlanacak, tıpkı Mahmut Yesari’nin eserleri gibi. Nezihe Muhittin, tek parti dönemindeki cesur ve muhtemelen kimilerini ürküten hamleleriyle yok sayılır ve birçok davayla uğraşırken, sonrasında yazdığı romanlar da aynı şekilde görmezden gelinmiş. Popüler romanlar yazan ‘herhangi bir yazar’ diye geçiştirilmiş. Münif Fehim’in resimlediği harikulade kapakların da popüler roman/romancı algısını üçe beşe katladığını düşünüyorum. Bugüne kadar yazarın birkaç romanını okuma fırsatım oldu. İlginç bir yol açmış kendisine. Bir yandan dönemin popüler romanlarına has aşk temalı kadın-erkek ilişkilerini öne çıkarmış. Ancak yazarın zihni romantizm ile melodramın kesiştiği alandan çok daha fazlası-

la meşgul. Zaman zaman süslemeci bir anlatıma kaysa da güçlü, lirik bir dille yazıyor. Yakın okumada kolayca fark edilebileceği gibi kadın hakları başta olmak üzere sosyal meseleler romanlarında önemli bir yer tutuyor.

Ateş Böcekleri, ilkin 1934'de *Milliyet* gazetesinde tefrika edilmiş. Ertesi yıl o dönemde Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın tüm eserlerini neşreden Hilmi Kitap Basımevinde neşredilmiş. Hiç olmazsa bu konuda talihi yaver gitmiş, bir süre yayınevi bulmakta zorlanmamış. Hayatının son yıllarında yapılmış bir söyleşide adlarını vererek yeni roman projeleri olduğundan söz etmiş. Ancak 1950'lerde, değişen koşullarla birlikte kitaplarını bastıramadığı anlaşılıyor zira 1940'ların ortasından sonra basılmış yeni bir romanı –en azından- kayıtlarda yok.

Ateş Böcekleri hırslı bir gencin kısa yoldan şöhret olma, yaka silktiği çevresinden, yoksul ve gelenekçi değerlerle öne çıkan Aksaray'dan kurtulup zengin bir muhitte yaşam sürme hayalleri üzerine kurulu. Muhtemelen tema size tanıdık gelmiştir. Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye*'sindeki Doğu-Batı çatışması, *Ateş Böcekleri*'nde Aksaray-Şişli gerilimiyle ele alınmış. Elbette Beyoğlu da, arada bir rol çalıyor. Ancak romanı farklı kılan noktalar var ve burada Nezihe Muhittin'in kadın haklarıyla ilgili mücadelesinde sergilediği bakış açısı öne çıkıyor. Peyami Safa'nın romanlarında kadınların kafası karışıktır, sık sık hata yaparlar ve bir 'ideal erkek' sayesinde aydınlığa kavuşurlar. Bunun önemli bir istisnası *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanıdır. Ferit vehimlerle boğuşan sorunlu bir gençtir, Büyükkada'daki Matmazel Noraliya'nın ruhani varlığı onun sorunlarını, korkularını aşmasında itici güç olur. Ancak uyanış 'spiritüalizm'le bağlantılıdır, âdeta bir metafor buğusu içinde gerçekleşir.

Ateş Böcekleri'nde *Fatih-Harbiye*'deki Neriman'ın yerini bir erkek alır. Romanın başkahramanı Necat, Türk edebiyatının klasiklerine gereken kıymeti veren okurların aşına olacağı bir karakter. Tabiri caizse akıllı bir karış havadadır, Batılılaşma taraftarıdır ancak bunu kültürel ve teknik bir donanım yahut sentez için değil, şahsi refahı için ister. Edebiyatla meşguldür, kısa ömürlü bir iki edebiyat mecmuasında şiirleri yayımlanmıştır. Kendisini 'fütürist' olarak görmektedir. O kadar ki, Batı'nın roman tekniğini üst düzeyde uygulamış olan Edebiyat-ı Ceddecileri de beğenmez; tıpkı dönemin yenilikçi kuşağı, mesela Nâzım Hikmet gibi, onları köhnemiş bulur. Necat düşünsel olarak tamamen bilinçsiz değildir. Yoksulluktan, mahalledeki insanların birbirine benzemesinden, kendisini anlayamamalarından yakınır ama duygularından, üstünü

örtmeye çalışsa da, rahatsızlık duyar. Babası bir rol modeli olmaktan uzaktır. Mahkemede mübaşir olarak çalışmıştır, bildiği birkaç hukuki terim ve süslü cümleleriyle etrafta cakasından geçilmez. Ama asıl parayı tefecilikten kazanır, borcunu ödeyemeyenlere acımaz. Sofraya oturduklarında babasıyla konuşmak bile istemez Necat, korkuyla karışık bir istikrah damarlarında gezinir. Annesiyle ilişkisi daha sıcaktır, ama onun da kendisini anlayamadığını düşünür, dertlerini paylaşmayı aklına bile getirmez. Birlikte büyüdüğü Hacer ise Necat'ın aksine akli başında bir kızdır. Öyle ki, Peyami Safa'nın ideal erkeğinin bir kadında cisimleşmiş hâlidir. Necat başladığı üniversitede ikinci sınıfa bir türlü geçemez, kendisinden yaşça küçük olan Hacer Hukuk Fakültesinden mezun olmakla kalmaz, memleketin ilk kadın avukatı olur. Bu nokta simgesel, dolayısıyla dönmemiz gerekecek ama şimdi Hacer'in temsil ettiği ideal kadının tam karşısında konuşlandırılmış olan Suzan'a bir merhaba diyelim. Arkadaşlarının Suzi dediği genç kadınla Necat, Beyoğlu'nda tanışırlar. Genç kadın boşanmanın eşiğindedir, Necat'la çarçabuk samimi olur ve tecrübesiz gencin elini ayağına dolaştırır. Hacer akli başında ve hoş bir kızdır ama giyim kuşamı Necat'a göre sıradandır. Necat birlikte büyüdüğü ve herkesin evleneceklerini düşündüğü Hacer'i artık beğenmediği gibi bir zamanlar ondan hoşlanmış olduğu için kendi kendisine kızar da. Nihayet, hiçbir kötülüğünü görmediğini teslim ettiğinden ona acır, böylelikle onun kendisine uygun bir eş olacağına dair önceden benimsemiş olduğu duygulardan uzaklaşır. Suzan, Şişli'de oturur. Zaman zaman Bomonti denilmiş ancak burada imlenen, hem popüler romanlarda hem de edebî yapıtlarda modern, müreffeh ve kısmen yozlaşmış yaşam biçiminin simgeleştirildiği Şişli hayatıdır.

Zaman içinde Suzan'ın gerçek yüzünü gören Necat nihayet okurun beklediği aydınlanmayı yaşar. Nihayet diyorum ama aslında romanda kimi gelişmelerin gereğinden çabuk anlatıldığını söylemeliyim. Romanın tefrika edilmesi ve belli bir sürede bitirilmesi zorunluluğu bir handicap oluşturmuş gibi. Kimi küçük karışıklıklar da mevcut. Doksan üçüncü sayfada Necat ile Suzan'ın bir türlü evlenemediğinden söz edilir, beş sayfa sonra iki ay evvel evlendiğine vurgu yapılır. Hata, yedi sayfa sonra Suzan'ın genç adamın nişanlısı olduğundan bahisle bir daha kendini gösterir. Söz buraya gelmişken yazarın başka bir romanı için parantez açacağım. Nezihe Muhittin'in *Bir Aşk Böyle Bitti* romanında daha büyük bir dikkatsizliğe rastladım. Bir yandan Mehmet Rauf'un *Eylül* ile edebiyatçılarımızı ne denli etkilemiş olduğunun bir delili diyeceğim bu ilginç hataya. Bildiğiniz üzere *Eylül*'de Süreyya ile Suat evlidir, Süreyya'nın arkadaşı Necip ise Suat'a umutsuz bir aşk besler. Nezihe Muhittin, *Bir Aşk Böyle Bitti*'de, o dönemde hem erkek hem de kadın ismi olarak kullanılan Suat'ı baş erkek karakter için uygun görmüş. Ne var ki, roman boyunca defalarca Suat'ın Süreyya'ya dönüştüğüne tanık oluyoruz. Bir romanda sık görülmeyecek 'büyük' bir hata. Tabii burada hata yazarda başlamış olmakla birlikte, o dönemde editörlük kurumunun eksikliği de hatanın görünmezliğinde pay sahibi. Kitap Yayınlarındaki toplu baskıya özellikle baktım, orada hata saptanmış ve düzel-

tilmiş. *Bir Aşk Böyle Bitti*'yi okurken Necip de çıkacak mı diye bekledim, bir iki sahnede yan karakter olarak Necip adında bir bankacı yer almış. Nezihe Muhtittin'in *Eylül* yazarına selam gönderdiği açık, ne yazık ki bu güzel düşünce karışıklığa yol açmış.

Ateş Böcekleri'nde birçok yan karakter var ancak romanın üç ana karakterini iki öbeğe ayırabiliriz. Necat, zayıf karakterli, süreç içinde yanlış işlere kalkışan, iradesini kullanıp vicdan muhasebesi yaparak değil de, ancak başına gelen felaketi apaçık gördüğünde, başka bir deyişle Suzan tarafından duygusal olarak bir kenara itildiğinde kendi durumunu sorgulayan bir karakter. Romanın iki kadın karakteri ise birbirlerine hiç benzememelerine rağmen önemli bir noktada birleşiyorlar: İki de güçlü kadınlar. Hacer, ne istediğini bilen, kadınlar adına öncülük edeceği mesleği için ter döken, kişiliği oturmuş bir genç kız. Suzan ise dilediği hayatı yaşamak için karanlık yollara sapmasından ötürü Necat'a benzetilebilir. Ancak Necat kötücül değil, bencil ve zayıf bir karakterdir. Suzan ise vamp özelliklere sahiptir ve Necat'ı parmağında oynatırken onu hem maddi hem de manevi anlamda sömürür. Ruhun kayıptır, ahlaki duygularını ayakları altına almıştır. Bununla birlikte emellerine ulaşmakta Necat'a kıyasla mahirdir. Necat romanda sadece Suzan karşısında müşkül duruma düşmez. Sanık konumuna düştüğünde onu savunacak kişi ilk duruşmasına çıkan Hacer'dir. Zayıf erkek kötücül Suzan'dan sonra, düzgün karakterli 'ideal kadın'ın karşısında bir daha yenik düşer. Hacer onu düştüğü yerden kaldırıp, kendi seviyesine gelmesi için aracı olacaktır. Kadınların biri iyicil diğeri kötücül, değişmeyen ise gücünün kadın olması: "Necat cevap yerine eğildi, genç kızın temiz eteklerine başını sakladı."

Peyami Safa'nın romanında nasıl ki Fatih ile Harbiye iki ayrı dünyanın temsili olarak sunulmuşsa, *Ateş Böcekleri*'nde de Aksaray ile Şişli arasında aynı uçurum hissettirilir. Aksaray'ı temsil eden Hacer ile Şişli'yi temsil eden Suzan'ın romanda yolları bir defa bile kesişmeyecektir. Hacer'in romanda memleketin ilk kadın avukatı olarak sunulmasına dönelim. Bu arada romanın zamanını az çok kesinlemede fayda var. Romanda bir pastane buluşmasında *Donna Klara* tangosunun çalındığı duyulur. Romanın 1934'de tefrika edildiği, tangonun da 1929'da çıktığı hesaba katılınca, romanın zaman aralığını 1929-1934 arasına sıkıştırabiliriz. Türkiye'nin ilk kadın avukatı olarak kaynaklarda Süreyya Ağaoğlu geçiyor. Ancak kaydını Ankara'da yaptırmıştır, yine 1928'de İstanbul Barosu'na kaydını yaptıran Beyhan Nil, kısa bir süre sonra ülkenin ilk kadın yargıci olma onuruna layık görülür. Daha imparatorluk döneminde kadınların siyasete atılması ve iş dünyasına girmesi için mücadele vermeye başlayan, Kadınlar Halk Fırkasının başına geçen, partinin seçimlere girmesine izin verilmeyince Türk Kadınlar Birliğinin uzun süre başkanlığını yürüten Nezihe Muhtittin'in, kadınların hanesine yazılmış böylesi önemli bir gelişmeyi bilmemesi düşünülemez. Süreyya Ağaoğlu'nun babası Ahmet Ağaoğlu hem önemli bir siyasi kişilik hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Basın Yayın Genel Müdürlüğü yapacak kadar Atatürk'ün yakınında bulunmuş birisi. İlk kadın yargıcımız

Beyhan Nil ise, Yanya Valisi Ömer Hüsamettin Paşa'nın kızı. Görüldüğü gibi tarihî dönüm noktalarında 'ilk'lere imza atmış iki hukukçumuz da, toplumda önemli mevkilere sahip, hâli vakti yerinde ailelere mensup. Oysa romandaki ilk kadın avukatımız doğma büyüme Aksaraylı Hacer'dir ve avukat olduktan sonra da mahallesini terk etmez. Dikkatinizi çekmek istediğim önemli bir fark da, Hacer'in avukat olduktan sonra Aksaray'da oturmayı sürdürmesi. Toplumsal tarih ile kurmacanın, sosyal açıdan gözle görülür biçimde ayrıştığı bir alan bu. Nezihe Muhittin, dönemin tek parti mensuplarıyla ters düşecek kadar gözüpek, yılmaz bir kadın hakları savunucusudur. Böyle olduğu sık sık dile getirilir. İşin diğer tarafına gelelim, aynı zamanda muhafazakârdır da.

Tanzimat yazarlarında gördüğümüz bir özelliktir bu. Bir yandan gözle görülür bir Batılılaşma isteği, bir yandan da bu değişimin getireceklerinden duyulan endişe, hatta korku. Edebiyat-ı Cedide yazarlarında büyük ölçüde sekteye uğrayan bu ikilemin, Cumhuriyetin ilk yıllarında küllerinden doğduğu görülüyor. Hacer'in ülkenin ilk kadın avukatı olduktan sonra daha konforlu bir mahalleye taşınmayıp Aksaray'daki evde oturmaya devam etmesi, sadece evin dış cephesinin yenilenmesi, Batı'ya doğru atılacak adımlara rağmen 'öz'ün korunması gerektiğini imler. Nezihe Muhittin, feminizmin öncüleri arasında kabul ediliyor, o günün koşullarındaki çabasını düşününce itiraz edilecek bir yan göremiyorum. Ama günümüzdeki genel eğilimle kıyaslandığında içinde muhafazakâr özellikler de bulunduran bir kadın hakları savunucusu portresi çiziyor ve bunu siyasal mücadelesinde bu kadar kolay göremesek bile, edebiyat yardımımıza koşuyor. Nezihe Muhittin, kadınların toplumdaki yerini sağlamlaştırma ve üzerlerindeki baskıyı yok etme amacıyla Medenî Hukuk'u savunurken, bir yandan da Batılılaşmanın ortadan kaldıracağı değerlerden ürker. Bu konuda Halid Ziya Uşaklıgil ve Mehmet Rauf kadar müsterih değildir. İmparatorluk döneminde ve Cumhuriyet'in özellikle ilk yirmi beş senesinde popüler roman diye bir kenara itilen eserlerimizin azımsanmayacak bir bölümü okurun ilgisine layıktır. *Ateş Böcekleri* de anlatımı, göstergeleri ve içeriğiyle ilgiyi hak ediyor. Nezihe Muhittin'in Halide Edib Adıvar ile bir dönem yakın olduğu biliniyor. Halide Edib'in de Batılılaşmayla muhafazakârlığı kimi zaman bir potada erittiği düşünceleri, bu dayanışmanın anahtarı olarak okunabilir. Nezihe Muhittin'in romanda yaptığı önemli bir ayrıştırma daha var. Diğer yazarlar gibi geleneksel değerleri temsil eden yoksul mahalle ile (Aksaray) seküler, zengin ve gelenekten kopuşa öncülük etmiş Şişli'yi karşı karşıya getirmekle yetinmemiş. Çok daha keskin, üzerinde düşünölmeye değer bir hat çizmiş. Asıl sınırın Beyoğlu'nun tam ortası olduğunu dile getirmiş:

Onlar yukarı doğru yollarırken (Taksim, Ö. A) o aşağı istikamete yol almağa mecburdu. Onlar, ziya, ahenk ve neşe âleminde yükseldikçe! Kendisi sessizliğe, karanlığa ve yeise doğru inecekti. Aşağı doğru!.. Daha beş on adım atınca büyük cadde bile nispeten tenhalaşarak ıssızlaşıyordu. Tünel'den çıkanlarda bir an evvel ilerlemek için acele vardı.

Görüldüğü gibi İstiklal Caddesi'nin Taksim tarafı zenginliği ve dirimi temsil ederken, Tünel tarafında eski İstanbul'un yoksulluğu ve 'yoksunluğu'nun ilk işaretleri okunur. Bunlar elbette Necat'ın düşünceleridir, öyle ki yazar cümlelerin orta yerine ünlem yerleştirerek hayat verdiği karakterin düşüncesiyle dalga geçecek kadar kendisini gösterme gereğini duymuş. İlginç bir benzetme daha yapar Necat. Güneş ışığını bayağı bulur, işçilerin, çiftçilerin ışığı nitelemesiyle hor görür. Ona göre güzel olan binaları aydınlatan elektrik ışığıdır. Ve bu ışığın büyüsünü, herhâlde bu noktada fazla şaşırılmayacağız, 'tercüme romanlar'dan öğrenmiştir.

Yazarları belirli kalıplar arasına sıkıştırmaktan kendimizi alamıyoruz. İşte Ahmet Hamdi Tanpınar, ait olduğu var sayılan alana sığamayacak kadar geniş bir dünyası vardı. Yaşarken değil ama vefatından yıllar, onyıllar sonra, hâlâ sınırlarının genişliğini ölçüp bitiremedik. İlerici, feminist, demokratik haklar için tek parti yönetimiyle ters düşmeyi göze almış bir kişi olarak anılageliyor Nezihe Muhittin. Yanlış mı, elbette hayır. Zira kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini talep etti, ancak on yıl sonra o haklar verildi. Talepleri karşısında Kadınlar Halk Fırkasının seçime girmesine izin verilmedi, Türk Kadınlar Birliği Başkanlığı sonlandırıldı, hakkında gayet şüpheli davalar açıldı ve açıkçası susturulup köşesine çekilmek zorunda kaldı. Ama tüm bu tanımlamalar kayıtsız şartsız Batılılaşma taraftarı olduğu, dahası muhafazakâr değerlerle ilişkisini kopardığı anlamına gelmiyor. Nezihe Muhittin'i gerçekten anlayabilmek için 'siyaseten mağdurluğu'ndan başka bir yere bakmak gerekiyor: Edebiyatçı olarak görmezden gelinerek bırakıldığı mağduriyete. Bu cümleler *Ateş Böcekleri'*nden:

Hafız Süleyman efendi o beliğ, akıcı ve fasih mısralarına devam ettikçe mevlidin ilahi fasahatini anlamayanlar bile irsi bir tesirin altında samedaniyetin meçhul âleminde yükselmiştiler. Büyük Muhammed'in doğumunu tasvir eden nefis mısralar, her ana kalbinde erişilmiş bir kudsiyetin aşinalığıyla gözlere asılan bir damla berrak yaşın içinde parlıyordu. Her ana alını, hayrülhalef Peygamber anasının büyük ve ulvi kabına yüz sürmek ister gibi eğilmişti.